

СМИСАО ИНТЕГРАЛНОГ ХУМАНИЗМА И НОВО СХВАТАЊЕ ХРИШЋАНСТВА СЛОМ ЛИБЕРАЛНОГ И БУРЖОАСКОГ ИНДИВИДУАЛИЗМА - НОВЕ МОГУЋНОСТИ ХРИШЋАНСКЕ ОБНОВЕ - КРИЗА НАШЕ, ВЕКОВИМА РЂАВО ПОСТАВЉЕНЕ НАДЕ - КРИЗА ЗАПАДНЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ И ДИЈАЛЕКТИКА МОДЕРНОГ ХУМАНИЗМА - ДЕКАРТОВ РАЦИОНАЛИЗАМ И АНТРОПОЦЕНТРИЧНИ ХУМАНИЗАМ - ИРАЦИОНАЛИСТИЧКЕ СТРУЈЕ - ЛУТЕР И РУСО - ТОТАЛИТАРИЗАМ РАСИСТИЧКОГ И КОМУНИСТИЧКОГ ТИПА - СМЦСАО ДВА ТОТАЛИТАРИЗМА - ДИЛЕМА ХРИШЋАНИНА - НАЦИЗАМ И ЛУТЕРИЗАМ - ХРИШЋАНИ ИСПРЕД НАЦИЗМА И КОМУНИЗМА - ТРАГИЧНО ПИТАЊЕ - РАСПАРЧАВАЊЕ И КИДАЊЕ НЕМАЧКЕ - ЕВРОПСКА ФЕДЕРАЦИЈА - ИДЕЈА И МИТ СВЕТОГ РИМСКОГ ЦАРСТВА - СМИСАО СВЕТОГ РИМСКОГ ЦАРСТВА - ИТАЛИЈАНСКИ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ И ДАНТЕОВ ГИБЕЛИНИЗАМ - КОБНА И УБИСТВЕНА ДИХОТОМИЈА - СМИСАО ДАНТЕОВЕ „БЕ МОИАКСНТА" И ЂОВАНИ ПАПИНИ - ЕВАНЂЕОСКИ ДУХ И СВЕТОВНА СТВАРНОСТ - КАТОЛИЧКА ЦРКВА И ИДОЛСКО ОБОЖАВАЊЕ ДРЖАВЕ - БЕРГСОН И ИЗВОРИ ДЕМОКРАТИЈЕ - СЛОМ РУСОИЗМА - ИЗВОРИ ДЕМОКРАТИЈЕ: У ХРИШЋАНСТВУ - ПРИМЕР АМЕРИКЕ - ОБНОВА И РЕКОНСТРУКЦИЈА ПОЛИТИЧКЕ ФИЛОЗОФИЈЕ - БАНКРОТСТВО КОМУНИЗМА И АУТОМАТСКО РУШЕЊЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ - ПОВРАТАК ЧОВЕКА ЕВАНЂЕОСКИМ ИЗВОРИМА - ВЕРТИКАЛНИ И ХОРИЗОНТАЛНИ ПОКРЕТ - НА ОБНОВИ УНУТРАШЊЕ СВЕСТИ И СТВАРАЊЕ НОВОГ ХРИШЋАНСТВА

Трагајући опрезно по архивима нашега времена пронађе се... да је било неколико католика, који нису хтели да се покоре силама мяса и који су једног дана дигли свој глас протеста против рушења Гвернике или против антисемитских гоњења и других поступака цивилизације."

Ове речи изговарао је Жак Маритен писац „Првенства духовнога" и „Интегралног хуманизма" на банкету католичког часописа „Temps Present" фебруара 1938. год. Исте године надодао је, у другом говору, следеће:

- „У Европи постоје они који траже искорењивање и смрт. Атмосфера и поднебље затровани су ратом, крвљу и мржњом. Потребно је много љубави, духа, правичности и милосрђа да би ова атмосфера оздрвила."

Најзад, фебруара 1939. Жак Маритен је овако завршавао једно од својих најуспелијих предавања („Сумрак цивилизације"):

- „Ради се о томе да се зна: да ли су народи још слободних земаља у стању да путем слободе и духа освоје довољно моралне сагласности и да се одупру променама које изнутра прете њиховој савести? Сваки пут кад год неко у једној од тих земаља устукне пред надирањем тоталитарног духа, под каквим било обликом и под каквим било прерушавањем, ради се о бици изгубљеној за Француску и цивилизацију. Ради се о томе, да се сазна, да ли ћемо, пред досад још никад невиђеним необузганим налетом паганског насиља и свих средстава која црпе своју снагу, у понижавању људског бића, да схватимо да је нужно попети се поново до извора духовних енергија и оног полета који очарава царство небеско и који је једино у стању да природне снаге човека подигне до степена где оне уистини владају историјом."

Ове речи Жака Маритена поред других које је за ових трагичних година изговорио, откако је истакао да су спас Запада и одржање наше цивилизације условљени превлашћу духовног над материјалним и враћањем човека на интегрални хуманизам, остају, свакако, једно од најдирљивијих сведочанстава које је изразила хришћанска и католичка Европа.

Личност Жака Маритена налази се у средишту свих послератних напора и тежњи да се еванђеоска објава, обележена кроз хришћанску доктрину, примени на потребе, наде и агоничка иш-

чекивања нашег апокалиптичког времена. Његов глас привлачи себи још увек стотине интелектуалаца и младост из свих крајева света, јер у његовој филозофији налази се оживљено и прилагођено духу времена све, што је живо у вечној еванђеоској беседи. Овај савремени томиста успео је, да по траговима свог великог учитеља, кроз схватање модерног и савременог човека, а у непрекидном додиру са временом, изнесе духовне и временске проблеме једног новог хришћанства. Ако хришћанство излази обновљено и препорођено из ове томистичке анализе и из поставке савременог тумачења Христове науке, то је, у првome реду, заслуга његовог духа. Видевши у хришћанству, и поред историских супротности, последњи покушај да се одбрани човекова индивидуалност и његова личност као и суштина само цивилизације, Маритен је, на слову либералног индивидуализма, дао нову дефиницију хуманизма. Маритенов хуманизам није више: ни ничеовски натчовек који очајнички умире у тоталитаризму, ни атеистички солипсизам, већ враћање правим изворима човекове личности. Његов „хуманизам... иде суштаствено за тим да човека учини уистини човечним и испољи његову, првобитну величину, чинећи да учествује у свему што би могло да га обогати у природи и у историји; он тражи све у исти мах: и да човек развија своје врлине које су у њему садржане и све стваралачке снаге и живот разума; и ради на томе да снаге физичког света учини средствима своје слободе". Услед тога Маритен пориче смисао класичног хуманизма, уколико је он једним „антропоцентричним схватањем човека и културе" удаљио сасвим човека од Бога и створио „човека буржоаског фаризејства XIX века". Он данас умире разоткривен не само Марксом, Ничеом и Фројдом већ и својим властитим падом. Тај изгубљени човек који попут Ничеа није умео да види „да људи могу изабрати само два пута: пут Калварије или стазу крвопролића", може данас да се спасе само у буђењу своје властите свести и у повратку на вечне изворе еванђељске истине. Јер, „драма историје - казао је негде Маритен - исто је што и осетљива пројекција онога, шта се у нама збива". Маритенов хуманизам, да се послужимо његовим речима, „обележава откривење једног дубљег и стварнијег смисла достојанства човекове личности, чијим посредством човек проналази себе самога у пронађеном Богу и управља друштвено дело у правцу једног

херојског идеала братског пријатељства. А оно је схваћено, не као спонтани повратак осећаја безименом и безнадном примитивном стању, већ као тешко и мучно освајање: духа, дело милости и врлине."

Око Маритена усретсређено је данас све оно што Париз и Француска на хришћанском плану пружају Европи. Овај допринос Француске и на овоме плану оживљавања хришћанских и еванђељских вредности најзначајније је, што стара Европа грчко-римске и хришћанске цивилизације даје свету и човечанству. Маритен, Мориак и француска католичка елита, која је устала у одбрану Шпаније и која је дигла свој глас незадовољства против тоталитарних доктрина означивши их васкрсењем варварских и паганских облика, обележава у овоме тренутку вођство Француске у мраку средњевековне реакције као и вољу једне земље која није у стању да смисао свог властитог опстанка схвати - без опстанка човечанства и цивилизације саме.

Маритен живи повучен у околини Париза у Медону. Пут до њега води кроз Кламар, где живи велики словенски хришћански изгнаник и његов сумишљеник Никола Берђајев. Уколико није на париском Католичком институту, или у вртлогу париске делатности, Маритен живи у миру своје једноставне пољске кућице. У његовој, непосредној, околини налазе се виле и куће малог света који бежи из париске хуке. Жак Маритен носи, у своме изразу човека, нешто што је најбоље и најлепше у француском човеку. Један топао и искрен осмејак непрестано озарује његово лице, док из широког, готово еванђеоског лица, избија мир, сабраност и ванредно фина интелигенција, осетљива на сва питања човекове савести и његове мисије на земљи. У овој самоћи, Маритена занимају судбине малих народа Балкана, држање хришћанства у другим земљама и будућност Европе, без које Француска не може да опстане. Све се то одразује у овој сензибилној личности која осваја својом нежношћу и својим далеким носталгичним погледом за једним царством где би коначно човечанство могло да пронађе смисао свог живота, својих мука и својих патњи...

Разговарали смо дуго и невезано, док се коначно нисмо задржали на утврђеним питањима.

- Верујете ли - запитао сам га, сва озарена унутрашњим бле-

БОГДАН РАДИЦА Агонија Европе

ском који тако убедљиво избија из његових очију и из целог његовог става - да се западна цивилизација налази у опасности?

- Нажалост, то ми изгледа и сувише јасно. Ја нисам ни де-терминиста ни фаталиста. Али верујем да људска дела и велике животворне идеје изазивају и рађају у историји и њихове логичне последице. А кад та логика постане логиком лавина које су од векова на овамо стављене у погон, тада човечја слобода има више мука и напора да им промени ток. Ако у данашњој кризи Запада треба гледати: не само резултат најновијих нереда, већ и ликвидацију вишевековних рђаво постављених нада и очекивања онда тежина ова кризе изгледа утолико страшнија и опсежнија.

- Који су узроци сумрака западне цивилизације?

- Те узроке треба, по моме мишљењу тражити у дијалектици модерног хуманизма. Ја сам ономадне додирнуо то питање у једном предавању, где сам назначио: да се духовни извори могу да сведу на сукоб који постоји између струје Декартовог рационализма као и између ирационалистичке струје која је имала своје велике сведоке у Лутеру и Русоу, а која је, у ово последње време, добила страшно велике размере. Тоталитаризми расистичког или *статолатричког* (претераног обожавања државе) типа, а који се појављују у облику испаштања разума: који попут идола обожава самог себе, произилазе из ове последње струје, док тоталитаризам комунистичког типа произилази, пре свега, из оптимистичке струје и појављује се као последње катастрофално стање антропоцентричног хуманизма. И немачки расизам је исто тако последње стање - не мање катастрофално стање - волунтаристичког ирационализма и песимизма.

- Какав је став хришћанина у овој дилеми?

- Хришћанин не може бирати између супротних облика тоталитарних принципа. Јер, ту се ради о једном те истом злу које се крије под два супротна изгледа. Ту треба узети трећи пут. Тај пут је сасвим хришћански; - и он је управљен према испуњењу људске личности која није ништа друго него подобје Божје. Али, ја

се питам: да ли ће спасење и исправљање западне цивилизације и европског духа моћи да се догоди пре оног тренутка кад ће већ морати да уследи катастрофа. Најзад, што се тиче ствари које савест од нас изискује, питање да се сазна: да ли тај тренутак може или не може да се избегне, није од коначне и одлучне важности. Што један такав тренутак мора или не мора да уследи, то не спречава истину да она постоји нити да се припрема један нов поредак у свету. Или, оно што ми сада настојимо да учинимо, да бисмо признали Еванђељу да има изгледа на успех пред тамошњом агонијом и спречи да се слична тама простре над светом; или ће хришћанске енергије проћи кроз ову таму и дати после тога своје плодове; и у једном и у другом случају дејствоваће исте истине.

- Да ли ви мислите да су сви напори исцрпљени?

- Ја не верујем да су све вероватноће и сви изгледи за један успех током нашег века исцрпљени. Било у земљама још слободним, било у земљама које се налазе под жељезним кнутототалитарних режима, постоје, ипак, неизмерни извори у притајеном и скривеном дејству који превиру и тињају у дну савести. Северноамеричке државе су свесне својих одговорности према цивилизацији. Ја сам ономадне боравио неколико месеци у Америци и могао сам да осетим колико је ова свест жива.

- Шта мислите, који је став Немачке према западној кризи?

- Један од најупадљивијих потеза нацизма јесте мистика и религиозни култ виталног инстинкта. Изгледа, да г. Хитлер, и на световном и на политичком пољу, води у крајност све оне енергије које је Лутер, на плану духовном и црквеном, пробудио у Европи XVI века. Сасвим тачно је запажено, да је нацизам крајња последица Лутерове Реформације, Лутеровски појам „*унутрашњости*“ („*inteorite*“) савести, противстављен закону, декалогу, сведен је сада на биолошки план. Овај смисао „унутрашњости“ није сам по себи рђав, али је рђава разлика која се у његово име уноси и поставља, рђава је мржња и презирање *закона* и *разума*. На тај начин, ми присуствујемо страшном извитоперавању једног, у суштини, истинитог осећаја.

- Осим тога - наставио је Маритен убедљиво и са одважношћу - треба приметити: да се, после Лутера, дошло чак до рационализације коју је произвео Меланхтон. Постоји могућност, да

1) Јасциез Мап(шп: *Je Sgerizsik Љ Ја СМШаИон*, изд. *СоИесИон Ауенемен*), Рапг 1939, предавање одржано фебруара о. г. у позоришту *Мап%ну* („*ConJegenceз ае\$ Атахтае-ига*“). Ово је предавање било јако запажено и у Паризу и у француској штампи.

после садашњег, револуционарног, стања искрсне слична појава хлађења и осигурања насипом. Али, почињено зло остаје увек учињено зло.

- Има ли нечега другог у Немачкој?

- Изгледа, да опет, с друге стране у Немачкој има места оним људима који су прихватили режим и таквих који нису хитлеровци, а који се ипак питају: не изводи ли, можда, Хитлер, извитопереним средствима, једну историску мисију, у коју они верују. Према томе, требало би да нацизам буде уцена за ту мисију. Али не! То не може да буде. Онде - где се покушава да искористи демон - не може бити ни мисије, ни позива, ни фаталности!

- Ту нас водите у суштину питања!

- Ево нас, уистину, код трагичног питања! Концем рата извесни духови - нпр. Жак Бентил, Онесим Рекли - мислили су: да је мир Европе захтевао распарчавање и цепање Немачке. Ова теза могла се, можда, технички и да брани, али се противставља инстинкту немачке свести и ја верујем да се она није могла ни морално ни историски засновати. Осим тога, немачка целина, остварена на основу Хитлеровог духа и расне крвне мистике, захваљујући нацистичком царству, које би се прострло над Европом, постало би - бич за цивилизацију. Шта нам онда преостаје? Једина разумна солуција била би: федерални устав целе Европе и, посебно, саме Немачке. Али ова солуција претпоставља прогонство и протеривање расизма и одбијање васпостављања немачког царства над светом.

- Ви сте, одувек, придавали извесну важност идеји светског царства?

- Стварно, већ одавна идеје и мит светог царства, који је од главне и централне важности за филозофију модерне историје, присутан је и живи у мени. Идеја светог царства бeјаше велика, световна, идеја Средњег века. Она је умрла са њим и он је умро са њом. Идеја светог царства васкрсава у имагинацијама понова с великом западном кризом. Ова тамна слика није без дејства у савременој немачкој свести, где доживљава сваковрсне преображаје. Она је, такође, извитоперила идеју многих у свету - пријатеља и противника хришћанства - што би могло бити ново хришћанство и нов хришћански режим цивилизације. Хришћанска је интелигенција дужна да на овоме пољу изврши дело чишћења.

- Како да се схвати нов хришћански режим световне цивилизације?

- Вера сама није довољна да реши тај проблем. Потребни су нам социјални, историски и политички подаци. Потребно нам је цело једно дело филозофије и практичног сазнања. Али, и ово би се дело изложило опасности да се исквари и извитопери, кад бисмо допустили да у нашој машти живи фантом светог царства и кад не бисмо схватили: да ново хришћанство, упркос томе што примењује вечна начела хришћанске мудрости, мора да их примењује супротно ономе, како их је примењивао Средњи век.

- Постоје талијански фашистички интелектуалци који, сећајући се Дантеа и његове „Је Мопагџла“, траже за фашистичку Италију: мисију уједињења Европе под вођством италијанског царства. Разговарајући са Ђованијем Папинијем, могао сам да стечем уверење о тој новој мисији Италије у кризи и у разједињености Европе. Какав је став француских католика у односу према тим идејама?

- Данте бeјаше опседнут идејом светог царства. И та идеја, већ тада, почела је да код њега постаје световна. Она је, на тај начин, поставила у стварност кобну и убиствену дихотомију. Изгледа, сасвим јасно, да Данте у својој „De Monarchia“ приписује човеку два чиста и једноставна коначна циља: један, коначни земаљски циљ који је обезбеђен једино путем царства и који изискује потпуно покораване царству; и други, последњи вечни циљ који се односи на цркву. Отада, нема више животног продирања хришћанског и духовног поретка у поредак земаљске цивилизације, који би самоме себи био довољан. Дантеово гибелинство претпоставља, на тај начин, пре *авериистички* него ли *томистички* филозофско-политички појам, иако се, уопште, држи да је Данте сматрао да је његов учитељ Свети Тома Аквински. Међутим, упркос томе Данте је још систематизовао идеју царства у оквиру хришћанства. Напротив, ова се идеја данас у немачком и у италијанском схватању потпуно преобразила и прерушила у световно и у лаичко рухо. Ма какве биле жеље Папинија и других италијанских и немачких интелектуалаца, обнављање светог римског царства значило би, практично стварно остваривати и уводити данас, у историју, само паганско свето царство.

- Шта нам, дакле, преостаје да спасимо Запад?

- Ја видим спас Запада и Европе само у продубљивању и оживљавању световног постојања. То може да се изведе само путем еванђеоског духа, и то на такав начин да би се хришћанство, донекле и у извесном облику, отелотворило у социјалним структурама живота. Ако се добије и одбаци тај лек, онда нашем злу нема више спаса! Само хришћанска идеја и само хришћанске енергије у стању су да омогуће људима да избегну дилему: фашизам или комунизам. Било би зато излишно рачунати на једноставна техничка упутства и на немогућу обнову старог и излињалог буржоаског либерализма. Потребна нам је мистика, која ће бити у стању да прожме ствари света, и надземаљска и трансцендентална истина, која оживљава и оживотворава друштвени поредак, заснован на поштовању људске личности - подобје Божје.

- Каква је то мистика и каква је то истина?

- Хришћанска мистика - одговорио је Маритен одушевљењем аскете из кога свака реч избија еланом истине и уверења - једина је у стању да превазиђе и надживи тоталитарне мистике. Али, док ове последње издижу земаљско на божанство и док су оне искључиво везане за световно и временско, хришћанска мистика држи пред собом за своју сврху краљевство Божје и вечни живот. Воспостављање новог социјалног поретка није непосредни и засебни посао религије, већ неке врсте њен прираштај. Јер, задаћа хришћанства састоји се у оживљавању цивилизације. Могуће је да, у ствари, има и хришћана који, из било каквог световног и временског разлога или, нпр. из бојазни од комунизма, симпатизирају са тоталитарним државама. Исто тако може да се запази и обратно. Све то, разуме се, ствара на дну хришћанске свести света померања и колебања. Али с једне стране, поука цркве и њена упутства, која долазе више свега до изражаја у папским Енцикликама и посланицама, не подударују се са тоталитаризмом и одупиру му се, па ма у ком облику се појављивао. Католичка црква је, на исти начин, осудила идолско обожавање државе и расизам као и комунизам. С друге стране, постоје иницијативе и напори хришћана који су осетили и схватили да су позвани да, у поретку и у оквиру, својственом световној цивилизацији, имају да изврше историску мисију. Ови хришћани стоје одлучно на томе: да у овоме реду односа и

ствари остану одани до краја Еванђељу. То су они хришћани који не симпатизирају ни са фашизмом ни са комунизмом, али желе и настоје да путем хришћанских средстава обнове и поново остваре хришћанство.

- Како мислите да се то може да изведе?

- По моме мишљењу, потребно је, и поред тога што се мора бранити слобода против тоталитарног угрожавања, из основа проверити и сазидати политичку филозофију западних демократија и, коначно, упутити се у правцу једног новог појма града. Ја мислим да ће ова нова концепција града, која ће, као што смо малочас казали, можда, победити тек после тешких и окрутних искушења, *оцгуркути русоистички* (Русо) индивидуализам и постати персоналистичка, органска, плуралистичка и окупати се у хришћанском надахнућу. Бергсон је у својој књизи „Два извора морала и религије“ запазио: да историски демократски осећај има свој корен и своје упориште у хришћанству и у Еванђељу. Али модерне демократије, под рационалистичким, материјалистичким и атеистичким утицајем, порекле су ту своју еванђеоску основу. Ту је велики извор данашње и савремене трагедије.

- Како је то на другим странама света?

- У Америци где против-верско беснило није политички пустошило као рецимо у Европи - и где је, осим тога, хришћанство, у већини друштвених слојева, постало више или мање неодређеним осећајем више него ли доктрином - ово примитивно сродство хришћанског и демократског осећаја још се увек свугде и уопште осећа. Па, зар у томе истом реду идеја и сам претседник Рузвелт, подвлачећи у својим последњим говорима: да су религиозне вредности нераздвојне од демократије, није дао знак о једном суштаственом обнављању демократске мисли? Обнова и реконструкција политичке филозофије, о којој сам горе говорио, наићи ће, можда, на мање препреке и запрехе у Сједињеним Америчким Државама него у Европи.

- Али, куда се, поред свих ових корисних и дубоких запажања, креће човечанство и свет?

- Па ма шта било: с обзиром на чињеницу што је комунизам, после неизмерних поремећаја и несрећа које је сам изазвао, доживео потпуно банкротство; и, с обзиром на аутоматско рушење

цивилизације куда нас отворено воде фашизам и тоталитаризам, бива јасно: да световне наде могу постојати само у једној обнови хришћанске концепције политичког живота. Таква концепција за-снима политички живот на правди и на праву, и предводи га у правцу слободе и братског пријатељства.

- То је у ствари суштина вашег „Интегралног хуманизма“?

- Ту лежи, и у томе се састоји сва задаћа једног интегралног хуманизма, који уноси у човека оно, чега има највишег и најлепшег у њему; и који води човека еванђељским изворима, где су свет и човечанство позвани да црпе живот. Такав хуманизам посматра и схвата човека у целости његовог природног и натприродног бића, не постављајући никакве ограде силажењу божанског у човеку. Другим речима, то није ништа друго него *хумантам отелотворења*, који изискује непрестано присуство и дејство Христа у крилу људске историје. У перспективама овог интегралног хуманизма постоји непрекидно спајање два људска покрета која обележавају сву историју човека. С једне стране, вертикални покрет човека у правцу вечног живота, а, с друге стране, хоризонтални покрет из кога избијају суштина и стваралачке снаге човека у историји. Ова два покрета у интегралном хуманизму иду паралелно и употпуњују се. Други хоризонтални покрет не изражава се савршено, него само уколико је животно спојен уз вертикални покрет вечног живота. У супротном случају, хоризонтални покрет изазива само рушење цивилизације и света. У правом свом облику, кад је повезан са вертикалним покретом, он припрема у историји царство Божје. А то је, како сам горе казао, за сваког човека и за човечанство, као целину, нешто што превазилази историју саму.

Маритен је застао. Он се сагнуо над себе самог. Ја сам у томе тренутку осећао да имам пред собом једног од најсјајнијих духова нашега времена, који хришћанству даје облик живота и нов велики елан из кога Запад може да васкрсне новом светлошћу. Био је сав сабран. Говорили смо у полутами његове радне собе, у којој није било ништа друго, сем књига и један стари клавир. Из његових пластичних и финих руку и из његовог лица осећало се да се мисао издиже вертикално и да она лебди над нама. Помињао сам, у томе сумраку, који је до нас допирао сентиментално и носталгички, судбину Шпаније. Он није волео да обнавља јучерашње борбе,

али је ипак казао:

- Ја сам заједно са Мориаком сматрао да је требало уста-ти против идеолошких и крсташких ратова и против такозваног светског рата. То су штетни и опасни митови који доносе човечанству крваву илузију. Ми не смемо и не можемо да уђемо у рат за победу својих идеја. Оно исто што сам пре неколико дана казао у Паризу, понављам и овде: ради се о томе да упозоримо свет само на нашу филозофију човека и града, на наше начело о историској животворности, на нашу идеју о натприродним вредностима; јер по њима ми постајемо свесни чињенице: да је опстанак човека и цивилизације зависан од натприродних снага које су више од нас... Казао сам и понављам: ми присуствујемо историској ликвидацији Жан-Жак Русовљева света и његове идејне и етичке поставке. Европа и цео свет треба да су свесни тога. Потребно је да се против најезде тоталитарних доктрина успостави отпор моралне једнодушности. Ја сам уверен да - Француска Јованке из Орлеана и Пегијева Француска - „стара земља правде, поноса и слободе“ - може да предводи Запад, Европу и човечанство обнови свести и стварању новог хришћанства...

Ко би могао да не осети да је у овоме гласу и у овим речима, у суштини, садржана општа судбина Европе и човечанства.

МеуАон, код Париза 1939.